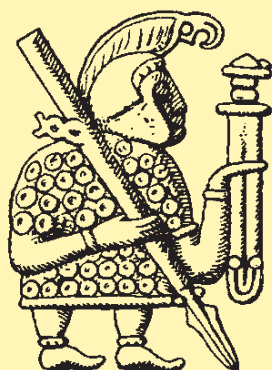

.. FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

2021/3

Recensioner

Marianne Vedeler, *The Oseberg Tapestries*. Oslo 2019. 144 s. ISBN 978-82-304-0243-6.

The tapestry fragments found in 1904 in the ship burial at Oseberg are among the most important sources of Viking-Age iconography and represent one of the best-known archaeological items from this period in general. Surprisingly enough, it was not until 2006 that these precious objects, offering unique glimpses into Viking-Age cult, religion, and worldview, have been published adequately by A. E. Christensen and M. Nockert. With her new book, Marianne Vedeler, who is an expert on Iron-Age and Medieval textiles and clothing working at the Museum of Cultural History in Oslo, provides a compact, enjoyable, and well-illustrated introduction into the topic. This includes chapters about the history of discovery and research, production and technology, as well as the imagery and their respective interpretations, such as depictions of women's and men's clothing, images of birds, horses, processions, battles, human figures with animal features, and the motifs of the "spear house" and the hanged men's tree. Furthermore, it was the author's aim "[...] to take a new look at, and offer new interpretations of, the details and figures in the tapestries as they appear today [...]" (pp. 126–127), based on new material analysis and photographs.

Unfortunately, the author does not explicitly mention which kind of readership her book is intended to be addressed to, which makes it difficult to review it. I strongly tend to regard it as a popular scientific book that may be including insights into new research and presenting fresh considerations, which undoubtedly are of interest for experts as well, but without any claim to comprehensiveness regarding previous research and comparative material. In this sense, Vedeler's book is a very interesting and attractive contribution, giving new attention to an important but nevertheless still surprisingly unexplored iconographic treasure. For these reasons,

I do not want to be too strict regarding the occurrence of numerous shortcomings, which will, however, certainly not go unnoticed by the more academic readers of the book and in particular experts in Scandinavian Late-Iron-Age art and iconography. Focussing on Vedeler's new observations and interpretations of the imagery, I would like to stress the following three aspects.

1) A very interesting idea put forward by Vedeler is that certain aspects of material culture depicted on the tapestries do not fit in with the age of the Oseberg tomb itself (AD 834). Therefore, she asks whether these old-fashioned or archaic elements either are to be regarded as "renderings of ideas [...] that were already part of an age-old tradition [...] at the time the tapestries were created" or the textiles themselves were already old when they were put into the grave (p. 122–123). As an example, Vedeler points to the depictions of bird heads, which indeed are very much reminiscent of 6th and 7th century animal style (pp. 39, 122).

Not all the examples and parallels mentioned are convincing, however. For instance, Vedeler regards the figures with horned headgear as archaic elements as well, referring to the fact that this motif was quite common during the 6th and 7th centuries (p. 117). Yet, it was still frequently in use during the Viking Period, up to the 10th century. Unfortunate is Vedeler's interpretation of an object carried by a group of men, which she considers to represent a wind instrument, such as a "lure" (p. 123) or a kind of *carnyx*. The time gap between the verified occurrence of these instruments and the tapestry seems much too wide, and the relevant figures on the textiles are in too poor a condition, to allow this interpretation.

As a matter of fact, there are even some clearly contemporary elements depicted on the tapestry, for instance the cup-shaped oil lamps with long, pointed rods, carried by female figures. Lamps of this type were actually discovered in Viking-Age graves, for instance in the Ose-

berg burial itself, as Vedeler correctly points out herself in another chapter of the current book (p. 63, fig. 36–38). Unfortunately, Vedeler’s exciting hypothesis about archaic elements in the imagery of the tapestries is, strictly speaking, poorly substantiated.

2) Important are Vedeler’s observations concerning the picture of a hall-like building, which is decorated with spears, and her comparison of it to a similar, but much more stylised image on the tapestry from Överhogdal, Jämtland. In the case of Överhogdal, a runic *titulus* calls this very building [---] **kupbu*, which probably means [...] *guðbú*, ‘home of the gods’, possibly *Sē guðbú*, ‘See [here] the home of the gods’. Unfortunately, as in many other cases, Vedeler neglects to provide the most relevant literature, which is L. Peterson in *Namn och Runor, Festschrift till L. Elmevik*, 2006. The depiction and inscription on the Överhogdal tapestry seem to indicate an image of Óðinn’s great hall *Valhöll* as it is described in the eddic poem *Grímnismál*, saying that its roof is constructed out of spears as rafters and thatched with shields. It appears more than plausible that the “spear hall” depicted on the Oseberg fragment does also depict *Valhöll* – at least two centuries before the eddic poem had been composed.

However, the Överhogdal tapestries do not, as incorrectly stated by Vedeler (p. 97), date to AD 800–1100. A revised radiocarbon dating revealed that they must instead have been produced between AD 1040 and 1170 (G. Possnert in *Jämtnen* 2010). On the basis of this new dating, Vedeler’s observation seems even more important, as it shows how conservative this kind of art appears to have been.

For a second reason, Vedeler’s interpretation of the “spear building” is of extraordinary importance. Beside the horned warrior, which for good reasons has been interpreted by many scholars as the god Óðinn, the image of *Valhöll* proves that the iconography of the tapestries should be considered within a mythological context. Another element observed by Vedeler, which could be regarded as indicator of a mythological meaning of the imagery, is the depiction of a man-catching and presumably man-eating

monster next to the hanged men’s tree, which has not been discussed to date (p. 106).

3) Concerning the so-called hanged men’s tree, I am not entirely convinced of its established interpretation, which is also taken up by Vedeler. As there are no nooses or ropes visible, the men apparently are just hanging or even hovering in the air. After contemplating Vedeler’s impressive new rendering of the scene (pp. 104–105), I wonder whether a tree is depicted at all. Most of the strange tree’s branches end in a rhomboid point with a small circle inside, which seems to me to indicate a serpent’s head. Rather than a tree, are we in fact dealing with a swarm of serpents? And are the seemingly lifeless and corpse-like men surrounding the swarm to be regarded as dead people dwelling in the underworld? The motif of swarms of serpents torturing human souls has been widespread in Christian visions of hell since the 9th century. It was also borrowed by Edic poetry, in the poem *Völuspá*. The men-eating monster just beneath the “tree” would fit such an interpretation as well. Similar places of punishment are depicted on Gotlandic picture stones. On one of the stones from St. Hammars in Lärbro, a human sacrifice is shown, with a man hanging in a tree, while winding, serpent-like elements are approaching from above. In short, there are many possible parallels and options for interpretations of the newly discovered serpents on the Oseberg tapestries. Surprisingly, Vedeler does not mention them at all.

Some aspects of the book I would like to highlight positively. Vedeler’s introductory chapters about the Oseberg burial, the history of discovery and research on the tapestries are illustrated with lovely photos from the Oslo archives, making them an enjoyable travel through time to the early days of Norwegian archaeology. Vedeler’s description of how the images on the textile fragments have been documented so far is important (pp. 20–22). She presents the old drawings, current photographs of the fragments, and her own, colourful images, containing new observations, which she created in collaboration with the illustrator S. Saxegaard (Storm Studios), side by side. This is an almost ideal way to document the figures in question. More-

over, Vedeler's general thoughts on the relation between written and iconographic traditions (pp. 13, 25–27) as well as the martial content of the tapestries' imagery (pp. 73–79) are absolutely appropriate.

As mentioned before, however, in many cases the author seems not to be aware of the current state of research. Just to give some further examples, I would like to stress the absence of most relevant works regarding the *berserker* and the horned warrior motif (in particular those written by V. Samson, M. Helmbrecht, H. Beck, E. Wamers, K. Hauck). This desideratum also applies to the *völur* (sg. *völva*), Old Norse seeresses often associated with magic staffs, who, according to Vedeler, are depicted next to the hanged men's tree. In this latter case, the main monograph on the subject, L. Gardela's book about (*Magic Staffs in the Viking Age* (2016), is missing.

Some more general points of criticism must be mentioned. At least in the English edition of her current book, Vedeler does not use the most recent and well-established translations of Old Norse texts, but rather out-dated, not to say antiquated ones. In general, her handling of the Old Norse material appears somewhat clumsy, for instance when writing "Guthrunarkvitha" (p. 27) instead of *Guðrúnarkviða*, "Freir" (p. 50) instead of *Freyr*, "Sturlason" (p. 93) instead of *Sturluson*, or translating *Grimnismál* as "The Ballad of Grimnir" (p. 100).

However, most of these shortcomings are not relevant to the main readership of Vedeler's book, but only to experts in the fields of Late-Iron-Age iconography and Old Norse studies. Despite of my criticism formulated above, I very much enjoyed reading this publication, which represents a wonderfully illustrated, stimulating, and informative book. A large-scale re-analysis and iconographic in-depth investigation of the Oseberg tapestries is, however, still pending.

Sigmund Oehrl

Institutionen för arkeologi och antikens kultur
Stockholms universitet
SE-106 91 Stockholm
sigmund.oehrl@ark.su.se

Egil Mikkelsen, *Looting or Missioning: Insular and continental sacred objects in Viking Age contexts in Norway*. Oxford 2019. 241 pp. ISBN 9781789253184.

For more than 100 years, an exotic group of artefacts found in graves from Scandinavia, mainly Norway, has been discussed intensively and controversially in archaeological research on the Viking Age: objects of Insular provenance, i.e. from Irish, Pictish and Anglo-Saxon art and culture of the 8th to 11th centuries. On the one hand, there are "ornaments": bronze-gilded, rarely silver fragments and only in exceptional cases completely preserved, all of which chiefly derive from sacred objects: i.e. from liturgical implements, reliquaries, crosses and croziers, book covers or cases. Numerous bronze vessels and small buckets (*situlae*) also belonged to the liturgical inventory of Ireland and Britain. In significantly lower numbers, there is a group of secular "imports": dress jewellery (ring brooches and ring pins), bridle fittings (very rarely as sets), balance scales, drinking horn fittings and Anglo-Saxon swords; this group includes ornaments of Northern English jet and other rare objects. As far as the reviewer is familiar with the literature, which has grown rapidly over the past two decades, the last comprehensive presentation and evaluation of this material from Norwegian graves of the 9th/10th centuries was my thesis published in 1985. From today's point of view that is an insufficient and too meagre archaeological and historical-geographical analysis. There is a number of regional and case studies, in particular from Norway. In the literature the question has been discussed controversially whether the material can be regarded as loot from the Norwegian Viking raids in the West or as merchandise.

The question of the extent to which the sacred objects are evidence of an early Irish and/or Anglo-Saxon mission not recorded in historical sources has been discussed less often, e.g. by Egil Mikkelsen in 2002. (E. Mikkelsen, *Handelmission-religionsmøter. Impulser fra budisme, islam og kristendom i Norden 500–1000 e.Kr. Viking* 65, 2002, 91–136).

Seventeen years later, the longstanding director of the Museum of Cultural History in Oslo has presented his first considerations and theses on a broad basis in a thorough, very-well illustrated and extensively argued monograph. The author also includes continental finds in Scandinavia in the discussion, but only in a selective and therefore not representative selection. The very useful, 240-page work is divided into three main parts.

Part 1 (“Sources and models for missionary activity”) contains a brief introduction to the Christianization of Northwest Europe, the change of religion in Norway and the written sources. Furthermore, the author discusses on one and a half pages the question “What is a mission?” as well as three models for missionary activity. The literature cited in this first part is however rather selective.

Part 2 (“Tracing missionary activity in Norway based on material culture”) is the central part of the study. Mikkelsen has listed all the archaeological material, in quantity extending far beyond the Insular imports, in extensive and copious Appendices A–T (pp. 193–241); they form the most important part of his source base. He starts with the much-debated group of medieval stone crosses in – mainly – western Norway, which are made of material from western Norwegian quarries. For typological reasons, Mikkelsen connects some types of these simple crosses with Insular examples from the 8th–10th centuries, and therefore suspects an early “missioning from Scotland, Wales, the Isle of Man and Ireland from the mid-eighth to the end of the ninth century” in Norway. Since no stone cross can be dated archaeologically with any certainty to such an early period, this conclusion is daring.

The author devotes an intensive discussion to the question of to what extent the large group of “sacred objects” can be regarded less as a reflection of the Norwegian raids and looting, but rather as evidence of early mission activity by Irish-Scottish and Anglo-Saxon monks in Norway beginning in the middle of the 8th century. Mikkelsen’s argumentation does not convince the reviewer, but for reasons of space this cannot

be discussed in detail here. My own position, which often has been presented over the course of the past several decades, was recently reiterated by Griffin Murray (Christian missionaries or Viking raiders? Insular crozier fragments in Scandinavia. Turner/Owen/Waugh (eds.), *Shetland and the Viking World*, Lerwick 2016, pp. 173–179) on the basis of the Insular croziers in Scandinavian findings. Mikkelsen cites this in detail (p. 31) but rejects it. An important argument for him is the theory that long before the first recorded raids (789/793) there must have been intensive contacts between Northmen and Britain and that even if the written sources are silent about it, Irish and Anglo-Saxon clerics conducted missions in Norway. As a parallel he adduces the early Irish mission in the Frankish Empire of the late 6th and 7th centuries, which led to the founding of numerous monasteries (“iro-fränkische Klosterbewegung”). But the situation in the already partially Christianized Merovingian realm with the toleration and support of king and nobility is completely different from that in the Norwegian regional centres 200 years later under the rule of pagan petty kings who, like everywhere in Scandinavia, were probably also leaders of the heathen cults.

This is clearly confirmed by the learned Anglo-Saxon Alkuin, who after the attack on Lindisfarne Monastery in 793 wrote several letters to King Æthelred among others, complaining: “never before has such terror appeared in Britain as we have now suffered from a pagan race, nor was it thought that such an inroad from the sea could be made.” That was certainly not rhetoric. And we must ask: with which ships could the Irish monks have crossed the North Sea? The archaeological contexts in which the “sacred objects” are found – namely as fragmentary exotic items, re-worked into brooches for women’s dress, and thus in Scandinavia deprived of any Christian religious function (the hanging bowls, they too of originally sacred function, were used by 10th century Norwegian warriors as hand basins) – do not support the view that they are evidence for an Insular mission which neither Insular, nor Scandinavian or Continental written sources, including legen-

dary ones, make any mention. But contrary to what I thought in 1985, the Scandinavian finds, which have increased greatly in recent decades, now demonstrate “ever more clearly, that the second-hand trade with Insular ornaments [...] was more extensive than believed” (E. Wamers, *Continental and Insular Metalwork*. D. Skre, D. (ed.), *Things from the Town*. Kaupang Excavation Project PS 3., Århus 2011, pp. 65–97).

The author’s next step is a careful treatment of the individual groups of sacral objects, partly with valuable little “treatises”, e.g. on the manuscript fragments of the 9th–11th centuries stemming from Anglo-Saxon or Continental scriptoria and held in Norwegian archives (pp. 39–42), or on the manuscript pointers and turners (pp. 42–43). However, they cannot be specifically associated with an Insular (or Continental) mission. It is confusing that Carolingian ceramics and glass vessels with and without Christian decoration are also listed here. When dealing with the “secular objects of Insular origin” (ring pins and brooches, harness fittings, belt equipment, drinking horns, swords, balance scales and weights: pp. 57–61), the author rightly points out the possibility of gift exchange as a background to their presence in Scandinavia.

Of the swords “(mainly) from the British Isles” listed in Appendix Q, only a few examples of the JP type L with curved guards and genuinely English decoration (e.g. Trewiddle Style) can reflect “Anglo-Saxon relationships” – perhaps occasionally a “primsigning”-gift on the model of Harald Klak’s baptism 826 in Mainz (see J. Aksdal, *Dei anglosaksiske sverda. L-typerverd i England og Skandinavia*. *Viking* 80, 2017, pp. 59–88). According to Heiko Steuer, only about a dozen of the more than 70 listed balance scales (Appendix R) can be considered Irish-Insular, namely those with tinned bowls and chain suspension (H. Steuer, *Gewichtsgeldwirtschaften im frühgeschichtlichen Europa. Feinwaagen und Gewichte als Quellen zur Wahrungsgeschichte*. K. Düwel/H. Jankuhn/H. Siems/D. Timpe (Hrsg.), *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor- und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa* IV. Der Handel der Karolinger- und Wikingerzeit, Göttingen

1987, pp. 459–474, type 2, distribution map fig. 6a). The other balance scales, imitations of the Oriental system, are East Scandinavian or, in some cases, Norwegian productions. There is no evidence of any connection with a mission.

Chapter 6, “A geographical analysis of the Christianization process in Norway” (pp. 65–164), in which Mikkelsen presents and examines all the different categories of finds in a geographical overview, is extremely exciting and informative. The small-scale structure within the regions Western, Middle, Northern and Eastern Norway includes units of settlement clusters, which certainly reflect older economic and political centers. Here the author also includes early church buildings in his investigation, with numerous 14C dates, which, however, yield such broad data that no church can be dated to the 8th/9th centuries with any confidence. In addition to very good photos of objects and landscapes as well as maps, there are detailed and differentiated distribution maps. Shorter and longer excursions, for example about churches, about the chieftain seat of Borg on the Lofoten, about the tradesman Ottar/Othere or about the emporium Kaupang and its cemeteries contribute to a multifaceted overview. For each region, Mikkelsen discusses the question of early missionary activity, based on the finds, following his basic thesis as outlined above. In this way, he provides the reader with an impressive and vivid picture of the rich “Insular landscape” of all of Norway. Individual questions cannot be dealt with here, but this chapter forms a treasure trove for future research.

Finally, in Part 3 (“Summary and conclusions”), Mikkelsen summarizes his methodology, theses and results in a detailed and clear manner. Even if one, like the reviewer, has a different view than the author with regard to some general aspects, this book can only be warmly recommended to all those who are interested in the Insular finds and in questions about the Christianization of Norway.

Egon Wamers

egon.wamers@hotmail.com

Andrine Nilsen, *Vernacular buildings and urban social practice: Wood and people in early modern Swedish society*. GOTARC, Series B, Gothenburg archaeological theses. Oxford 2020. 317 s. ISBN 9789185245819.

Det övergripande målet med Andrine Nilsens doktorsavhandling i arkeologi är att, utifrån ett tvärvetenskapligt angreppssätt, studera och belysa den urbana träbyggnadskulturen i det tidigmoderna Sverige. Hur såg denna byggnadskultur egentligen ut, och hur förändrades den över tid? Vilka byggnadstekniker fanns och vad styrde valet av teknik? Hur utrustades och disponerades byggnaderna och hur ska de identifierbara förändringarna tolkas? Frågorna är många och kan tyckas både självklara och angelägna. Men faktum är att det forskningsmässiga intresset för de svenska städernas träbyggnadskultur länge har varit begränsat. Andrine Nilsens avhandling är i detta avseende en slags upprättelse för trähusets betydelse som historiskt källmaterial.

Intresset den svenska träbyggnadskulturen är ingalunda nytt. Under 1900-talets första hälft gjordes omfattande insatser för att dokumentera landsbygdens bebyggelse, en direkt följd av det gamla jordbrukssamhällets omstrukturering och den starka urbaniseringen. Dätidens forskare, med etnologer och folklivsforskare i spetsen, analyserade, grupperade och typologiserade trähusbebyggelsen. Under 1900-talet genomgick också städerna en markant omstrukturering. Den äldre trähusen, som dominerat stort, ersattes av byggnader av sten, tegel och betong. De äldre trähusen dokumenterades sällan eller aldrig innan de försvann. Först under 1940- och 1950-talen genomfördes mer systematiserade dokumentationer av den äldre stadsbebyggelsen, men detta material bidrog endast i begränsad omfattning till forskningen om den urbana trähusbebyggelsens utveckling (det stora undantaget är det tvåbandsverk som utgavs av konstprofessorn Gregor Paulsson: *Svensk stad*, del 1–2, Stockholm 1950–1953).

Ytterligare ett problem i sammanhanget var att Fornminneslagen, föregångaren till dagens Kulturmiljölag, inte skyddade städernas kulturlager. Därför schaktades dessa gladeligen

bort i samband med stadssaneringarna – utan någon som helst arkeologisk dokumentation. Först 1988, i och med revideringen av 1942 års Fornminneslag, stärktes skyddet av de urbana kulturlagren, och därmed inleddes en mer systematiserad stadsarkeologisk verksamhet. I särskilt fokus stod städernas medeltida kulturlager, och det kom att dröja ända till 1990-talet innan intresset också riktades mot de tidigmoderna kulturlagren. Sedan dess har ett stort antal stadsarkeologiska undersökningar utförts runt om i de svenska städerna. Vid dessa påträffas allt som oftast lämningar av stadsgårdarnas hus, och likt andra strukturer och anläggningar dokumenteras de tvådimensionellt och mycket sällan leder detta till djupare diskussioner om husens byggnadstekniker, funktioner eller kulturhistoriska betydelse.

Det är alltså i detta sammanhang som Andrine Nilsens avhandling har tillkommit – och som den ska förstås. Hon är personligen, med sina egna erfarenheter, en del av det relativt nya stadsarkeologiska intresset för tidigmodern tid. Vid bearbetningen av de många huslämningarna från Nya Lödöse (ca 1470–1620) uppmärksammade hon hur den historiska husforskningen har kommit att uppdelats i två forskningsdiskurser. Etnologer och byggnadsantikvarier studerade stående byggnader (bevarade ovan mark), medan arkeologer studerade arkeologiska byggnadslämningar (bevarade under mark). Och sällan eller aldrig möttes dessa diskurser. I sin avhandling tar Andrine Nilsen tydlig spjörn mot denna forskningsmässiga segregering. Hon tar sig an hela det byggnadshistoriska materialet och försöker att analysera och tolka det samlat. Angreppssättet är tvärvetenskapligt och hon väljer medvetet att utnyttja ämnesöverskridande källmaterial, såsom arkeologiska dokumentationer, historiska källor (bouppteckningar, brandförsäkringar och dagböcker), byggnadsantikvariska dokumentationer och fotografier.

Det breda anslaget märks också tydligt i de många teman som tas upp till diskussion i avhandlingen. Hon presenterar det historiska bruket av trä som byggnadsmaterial och ställer detta i kontrast till den eftersatta arkeologiska dokumentationen av träföremål och träbygg-

nadslämningar och hon diskuterar de urbana träbyggnadernas bevarandesituation och fördjupar sig, med stark personlig emfas, i 1900-talets våldsamma rivningsraseri. Vidare diskuteras förekomsten och förståelsen av uppvärmda/icke uppvärmda byggnader och rum, förekomsten och tolkningen av byggnader i flera våningar, och hon pekar på den bebyggelsemässiga periferins sociala och ekonomiska betydelse. Slutligen belyser hon framväxten av en tidigmodern stadsplanering och uppkomsten av en urban rumslighet (*urban space*).

Tre delkapitel utgör avhandlingens ryggrad. I dessa presenteras, i var sitt kapitel, de tre dominerande träbyggnadsteknikerna – knuttimring, korsvirke och skiftesverk. Fem städer har utvalts som primära undersökningsobjekt – Nya Lödöse, Göteborg, Jönköping, Falun och Stockholm – och den studerade tidsperioden sträcker sig ända från 1470-talet fram till 1800-talets mitt. För varje byggnadsteknik presenteras och diskuteras de arkeologiskt dokumenterade byggnadslämningarna i de utvalda städerna. Förutom planlösning behandlas rumslig inrättning, i vilken mån husen uppfördes i huslängor, antal rum och antal våningar, vilka golvmaterial som använts samt förekomsten av glasfönster och skorstenar. Målsättningen är tydlig, att genom en bred empirisk sammanställning försöka betrakta de arkeologiska huslämningarna som tredimensionella objekt – skapade av människor och avsedda att användas av människor. De arkeologiska resultaten kompletteras därefter med annan relevant information som hämtas från andra typer av källmaterial.

Här finns inte plats att redogöra för avhandlingens många resultat. Ett exempel får duga. Sammanställningen visar övertygande att förekomsten av korsvirkesbyggnader var långt större än förväntat. Den idag allmänna uppfattningen att korsvirke var en byggnadsteknik som i första hand användes i Sydsvetrike under senmedeltid och tidigmodern tid är således helt felaktig. Korsvirkestekniken var väl spridd och användes i en rad olika stadsmiljöer. De svenska städerna var helt klart en del av den samtida kontinentala byggnadskulturen. Några mer generella kronologiska förändringar som belysts i

sammanställningen är även värda att nämnas. Under 1400-talet och större delen av 1500-talet tycks knuttimring och korsvirke ha använts parallellt i de svenska städerna, och utnyttjats till i princip alla typer av byggnader och funktioner. Det är uppenbart att byggnadsteknikerna inte uppfattades som särskilt olika varandra. Under senare delen av 1500-talet, och framför allt under 1600-talet, skedde en märkbar förändring. Knuttimring blev då den vanligaste tekniken då bostads- och ekonomibyggnader uppfördes, medan korsvirke nästan alltid användes då olika typer av offentliga byggnader anlades. Byggnadsteknikernas olikheter förstärktes så att de alltså kom att representera helt olika funktionsområden. Vad detta kunde tänkas bero på förklaras dessvärre inte i avhandlingen. En annan förändring som belagts gäller byggnadernas inre disposition. Under 1400- och 1500-talen var hörnelstaden och den enkelradiga rumsplanen fullständigt dominerande i de svenska städerna. Under 1600-talet introducerades istället den centralt belägna eldstaden och den dubbelradiga rumsplanen, som därefter kom att bli helt dominerande. Varför detta skedde, och varför nymodigheten introducerades just under 1600-talet, förblir dock oförklarad.

Det tvärvetenskapliga anslaget är berömvärdt, men källkritiskt och metodiskt är det förenat med flera problem. Den variation av källmaterial som valts är intressant, men det finns också en besvärande kronologisk obalans mellan dem. Endast de arkeologiska dokumentationerna spänner över hela den studerade tidsperioden, från 1470-talet fram till 1800-talets mitt. De skriftliga källorna är från 1700- och 1800-talen, medan de byggnadsantikvariska dokumentationerna och fotografierna är från 1800- och 1900-tal. Detta gör källmaterialen disparata och ojämförbara då de endast i begränsad omfattning överlappar varandra tidsmässigt. Detta leder dessvärre till att resultaten inte blir särskilt övertygande. Byggnaderna ovan och under mark kommer liksom aldrig till tals med varandra. Det finns även en innehållslig obalans mellan dem. Datainnehåll och kvalitet varierar stort, och detta gör att de olika källmaterialen endast i ringa grad kommunicerar med varandra. En

annan sak som kan diskuteras är valet av kronologisk periodisering. I avhandlingen tidfästs den tidigmoderna tiden (*the early modern period*) till årtalsperioden 1470–1850. Denna period är förstas en konstruktion, men frågan är vad den representerar och hur relevant den är. Är det möjligt att se det nästan 400 år långa tidsskedet, som rymde en rad omvälvande samhällsförändringar, som en och samma tidsperiod?

Forskningsprocessen beskrivs ibland som ett husbygge, en metafor som passar väl i detta sammanhang. Med Andrine Nilsens avhandling har den samlade kunskapen om den urbana träbyggnadskulturen i det tidigmoderna Sverige ökat betydligt. Nu är inte bara grunden lagd, nu är även takstolarna resta och taket på plats.

Peter Carelli

Arkeologerna, Statens historiska museer
Box 5428
SE-114 84 Stockholm
peter.carelli@arkeologerna.com

B. A. Thurber, *Skates Made of Bone: A History*. Jefferson, NC 2020. 186 s. ISBN 978-1-4766-7390-5.

Islägg var en av de föremålstyper som Hjalmar Stolpe påträffade i stort antal vid sina grävningar i Svarta jorden på Björkö på 1870-talet. Någon tvekan om vad det handlade om för något hade han aldrig och hänvisade bland annat till folklivsforskaren G. O. Hyltén-Cavallius då relativt nyligen utgivna arbete *Wärend och wårdarne*, där islägg avbildades och beskrevs i levande småländsk tradition. Men andra tolkningar än Stolpes har förekommit. Tyska, svenska och även en sovjetisk forskare har varit inne på att föremålen istället haft någon form av funktion inom textilt hantverk.

Något stort forskningsfält har islägg aldrig varit och det är först under de senaste årtiondena som mer systematiska undersökningar på större fyndmaterial företagits, och då av arkeologer och osteologer. Olika slags tekniska experiment och analyser har också gjorts. Dessutom har en hel del folklivsuppteckningar, som vittnat om

att ungdomar åkt islägg inte bara i Skandinavien utan också på flera håll i det kontinentala Europa ända in på 1900-talet, letats upp och publicerats. Inget tvivel råder längre om att arkeologiska och etnologiska islägg allmänt sett är "benskridskor" och inget annat. Och från att diskussionen tidigare mest handlat om funktion kan nu islägg studeras med sociala och kulturella förtecken.

Den amerikanska historikern B. A. Thurbers här anmälda arbete är mig veterligen den första monografin i ämnet. Boken är brett upplagd och populärvetenskapligt hållen samtidigt som den omsorgsfullt refererar den litteratur som numera ändå föreligger. Utgångspunkten för intresset är, heter det, egna erfarenheter av konstakning och hon beskriver, visserligen anekdotiskt men mycket skarpsynt, rönen från egen tillverkning av islägg och provakning med dem. En av många pricksäkra iakttagelser är att det är nästan hopplöst att ta sig upp på benen när man ramlat, om isläggarna är fastsnörda. Om man istället står löst på isläggarna går det bättre, vilket är ännu ett bra argument för att mindre barn fick hålla sig till sådana, osnörda, något som är motsatsen till vad tongivande äldre forskning hävdade (jfr R. Edberg och J. Karlsson i *Fornvännen* 111).

Bortsett från de nämnda erfarenheterna från sina personliga experiment tillför Thurber inget nytt källmaterial utan det handlar om en presentation, diskussion och sammanvägning av forskningsläget.

De äldsta isläggarna finner Thurber hos sarmaterna. Det var troligen detta stäppens nomadiserande hästfolk som uppfann dem, enligt författaren, som därefter vill se en kulturell diffusion och ett samband med en indoeuropeisk folkvandring västerut. Kanske hade sarmaterna i sin tur inspirerats av skidåkare i Altai. Från mellersta bronsålder i Central- och Östeuropa finns sedan ett antal fynd av *radii* från häst, bearbetade på ett visst sätt, som av vissa forskare bedömts vara islägg. Thurber är avvaktande och kallar föremålstypen mystisk. Däremot är det mindre tvekan om att de föremål av *metapodia* från samma område, och daterade äldst

till yngre bronsålder, är isläggjar och därmed de äldsta kända i Europa.

I Skandinavien finns det mycket gott om fynd av isläggjar från yngre järnålder och äldre medeltid. Egendomligt nog finns det i berättande källor från samma tid endast ett enstaka omnämnande, nämligen i den isländska *Magnussönernas saga*. Denna skillnad vill Thurber överbygga dels genom att föreslå att skidåkning – ofta omtalad i källorna – och isläggsåkning sågs som varianter av samma sak, dels genom att anta att isläggjar i första hand användes för nöjes skull och därför inte uppmärksammades så mycket. Thurber tänjer ut källmaterialet till bristningsgränsen för att hitta entydiga, pålitliga belägg för att isläggjar någonstans någon gång regelbundet använts för nyttoändamål – det är mycket ”may have” och ”could have”. Men till slut tvingas hon acceptera att sådana verkar saknas och att isläggjar hörde till lekarnas och nöjenas värld. Främst var det barn och ungdomar som stod för utövandet.

Vad gäller spridning har författaren tagit England som fallstudie. York och London är platser med rätt många fynd och hon kommer till slutsatsen att isläggsfenomenet inkommit med danernas kolonisation. Har förresten isläggjar förekommit i Nordamerika? Vid en lit-

teratursökning hittade Thurber inga belägg vare sig hos urbefolkningen eller hos skandinaviska kolonister.

En stor del av bokens bildmaterial har ställts till förfogande av svenska museer och enskilda forskare. Lödöse museum har bidragit bl.a. med två foton av isläggjar, gjorda av *radii* av häst (s. 13). I bokens bildtexter påstås dessvärre felaktigt att det är *metapodia*.

Thurbers noggranna, fylliga och detaljerade sammanställning och genomgång av källor av alla slag är beundransvärd och kommer att vara till stor nytta för framtida forskning. I diskussionen och bland slutsatserna är det en del som är helt hypotetiskt, något som hon själv också understryker. Särskilt mycket luft är det i försöken att kartlägga isläggjarnas äldsta ursprung och långväga spridning. Isläggsteknologi är inte rymdforskning och att konceptet uppkommit oberoende på olika håll, där klimat- och andra förutsättningar varit gynnsamma, tycks mig som en minst lika bra förklaring.

Rune Edberg

Svartbäcksgatan 108 A

753 35 Uppsala

rune.edberg@protonmail.com